9./19. III. 1583. a. sõitsid jesuiidid, provintsiaal[1]) Campano'ga eesotsas, pidulikult Tartusse sisse. Kõigist neile valida antud kirikuist valisid nad, arvestades vist küll kooliks kõlvulisi kõrvalruume, endise Katariina kloostri ning kiriku. Juba Vene ajal siin ulualust leidnud eesti kogudus viidi üle Jaani kirikusse, mis jäi selle läbi ainsaks kohalikuks luteriusuliste kirikuks. 20./30. III. laskis siis raad, et vältida edaspidi igasuguseid jesuiitide pretensioone, kuulutada Jaani kiriku, vastavalt privileegiumi klauselile, lõplikult luterlaste omaks. — Näiliselt on Tartu esialgseid kolleegiumi asutajaid olnud umbes 12 liiget. Õpilaste koosseisust pole midagi teada: on tõenäoline, et vähemalt hilisemal ajal eesti poisid moodustasid õpilaste enamiku, sest jesuiitide tähelepanu oli sihitud esijoones lihtsamale rahvastikukihile. 1584. a. kardinal Radziwill'i poolt toimetatud kirikukatsumise ajal pidas viimane raega läbirääkimisi eestikeelsete luteriusuliste jumalateenistuste lõpetamise üle, leidis aga sealtpoolt energilist vastuseismist ning loobus esialgu edaspidisest pealekäimisest. Kui jesuiidid üldse järjekindlalt takistasid luteriusuliste jumalateenistusi kõigi mõeldavate abinõudega ning püüdsid naeruväärseks teha luteriusuliste vaimulikke, siis tabas see eriti just eestlasi. Nii näiteks tungis 1583. a. jesuiitide õpilaste hulk Jaani kirikusse ja irvitas avalikult eesti õpetaja Christoph Berg'i üle. Mõnikord kihutati eestlased ka kaigaste ja kivide abil kirikust minema, kusjuures korra asendasid jesuiite selles tegevuses ka haidukid (sõdurid). Neil ja teisil sarnaseil juhtudel kaevati luterlaste kui rahurikkujate peale, ja lossikohus ning ökonoom olid alati valmis kaitsma jesuiite rae vastu. Rae protokollid kogu Poola aja kestel on täis harutusi jesuiitide kohtuasjade üle.

Eestikeelsete jumalateenistuste lõpetamine oli jesuiitidele eriliselt tarvilik; ja mida Radziwill ei suutnud saavutada heaga, seda katsuti 1589. a. teha teisel teel, nähtavasti mitte ilma provintsiaal Campano õhutuseta, kes tol ajal kolmat korda käis kolleegiumi katsumas ja oktoobri alul Tartust lahkus. Jesuiidid provotseerisid nähtavasti mingisuguse kokkupõrke pastor Berg'iga evangeelilises linna koolis või kooli ees ning esitasid 3./13. X. raele tema vastu kaebekirja; 6./16. XI. antakse raele üle kahemõtteliselt ja ebamääraselt koostatud kuninglik käskkiri, mille põhjal veel novembris Tartusse jõudnud piiskopp Otto Schenking nõudis eestikeelsete luteriusuliste jumalateenistuste lõpetamist ning 7./17. XII. laskis Bergi vangistada. Sisemiselt veel mitte konsolideerunud ja pealegi parteivõitluste läbi killustatud kodanikkond talitas aga usulisis küsimusis päris ühemeelselt. Niipea kui piiskopp oli eitavalt otsustanud palve Bergi vabastamise asjus, seletas raad, kes siin talitas käsikäes kodanikkonnaga, et tahab otsida ja ametisse seada mingi teise eesti ja peale selle veel ühe poola jutlustaja. Rae visadus sundis piiskoppi järele andma. Jaanuari alul vabastati Berg, kuid tingimusil, et ta maal, välja arvatud linna maa-alad, ei tohi jutlustada ega ühtegi ametitalitust ette võtta. Seda tagajärge võisid siis jesuiidid ometi ära märkida, et eestikeelsed jumalateenistused pidid piirduma vaid linnaga ja selle mõisatega. Ja seda vaatamata kõigile usulisile eesõigusile ning vabadusile!

Mingisugusest jesuiitide menust linnas eneses pole midagi kuulda. Nad pole jõudnud kaugemale alalisist korrarikkumisist ning arutuist seadusest üleastumisist, et aga luteriusulisi kodanikke igapidi šikaneerida ja nende meeli kibedaks teha. Bürgermeister Schinkeli aknad lüüakse sisse ja ukseliistud kistakse maha, jesuiidid-poisikesed reostavad altari ühes palvemajas, Jaani kiriku peasissekäik purustatakse

1) Jesuiitideordu kõrgem ametnik.



Tartu, lk. 53